

Oponentský posudek disertační práce

Program: Pedagogika

Studijní obor: Pedagogika

Student: PhDr. Marie Farková

Název práce: Adolescenti s mentálním postižením v dětských domovech a dětských domovech se školou na cestě k dospělosti

Oponent: Mgr. Tereza Bariekzahyová, Ph.D.

Pracoviště: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, katedra pedagogiky

Praha 1, nám. J. Palacha 2, 116 38

K aktuálnosti zvoleného tématu

Autorka ve své disertační práci zvolila téma, které se v české odborné literatuře doposud objevuje pouze zřídka. Od 60.-70. let minulého století byla (v návaznosti na průlomové výzkumné studie prof. Matějčka a kol.) v popředí odborného zájmu především problematika *psychické deprivace* dětí vyrůstajících v ústavní výchově. Následně se objevovaly studie, které se zabývaly *pozdními následky psychické deprivace* u dospělých jedinců po opuštění ústavní výchovy, a později i výzkumy zaměřující se na *problémy dospívajících při přechodu z ústavní výchovy* do běžného života. V posledním desetiletí již v České republice existuje mnoho *programů specializujících se na přípravu na samostatný život* mladých dospělých odcházejících z institucionální výchovy (včetně některých analýz jejich úspěšnosti), a také služeb, které mohou tyto jedinci využít v začátcích života mimo ústav (domy na půl cesty, tréninková zaměstnání apod.).

Většina dosavadních výzkumů se však zaměřuje na děti a dospívající bez zdravotního postižení. Česká republika prochází v posledních několika letech velkými změnami v oblasti náhradní rodinné péče směřujícími ke snížení počtu dětí umístovaných do ústavní výchovy. Vzhledem k tomu, že dítě se zdravotním postižením se do náhradní rodinné péče (pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu či osvojení) umisťuje obtížněji, považuji zvolené téma a výzkumný cíl autorky za stále aktuální a v mnoha ohledech cenné.

Struktura práce

Cílem celé práce je dle autorky „*zjistit, popsat a analyzovat, co naplňuje každodenní život dospívajících s mentálním postižením a hraničním stavem, co tyto adolescenti prožívají, s čím se setkávají a jakou si v kontextu života v dětských domovech představují svoji budoucnost.*“ Text je uspořádán do klasické dyády – teoretické a empirické části.

Teoretická část sestává ze dvou hlavních kapitol *Adolescence* a *Mentální postižení*. V kapitole o adolescenci se autorka zabývá vymezením adolescence jako vývojového období, zmiňuje rizikové chování s tímto obdobím spojené, zaměřuje se na prožívání času a jednání dospívajících. Zvláště se pak zabývá adolescenty vyrůstajícími v ústavní výchově, přičemž neopomíná ani vzdělávání adolescentů v souvislosti s přípravou na budoucí život a úlohu vychovatele v životě těchto adolescentů. V kapitole o mentálním postižení se autorka

poměrně obsírně věnuje vymezení mentálního postižení, rozebírá otázky „normality“ vs. „nenormality“, uvádí nejrůznější definice mentálního postižení, věnuje se postojům společnosti k mentálně postiženým jedincům v historii, zabývá se vývojem péče o mentálně postižené. Ke konci kapitoly se zmiňuje o počtech mentálně postižených dětí v dětských domovech a dětských domovech se školou a uvádí možnosti, kde se mohou v českém vzdělávacím systému mentálně postižení vzdělávat.

V empirické části práce autorka prezentuje výzkumnou sondu, kterou realizovala pomocí polostrukturovaných rozhovorů (individuálních a skupinových) s celkem 16 mentálně postiženými adolescenty a 2 adolescenty s hraničním intelektem v dětských domovech a dětských domovech se školou ve 4 krajích ČR. Dalším zdrojem výzkumných dat byly škály zjišťování míry podpory a grafická metoda časové křivky cílů. Autorka prezentuje výzkumný design jako kvalitativní s „*užitím postupů zakotvené teorie*.“

Připomínky k textu

A/ Teoretická část

V teoretické části kladně hodnotím kapitolu o adolescenci, která je svým obsahem vzhledem ke sledovanému cíli vhodně koncipována, autorka pracuje s relevantními zdroji. Výhradu zde mám jen k podkapitole *1.3.1 Adolescenti a prožitky času*, kde autorka vychází téměř výhradně z přehledového článku Jiřího Mareše *Člověk a subjektivní čas*. Namísto přehledového článku by zde bylo vhodné vycházet přímo z děl autorů, kteří se časovou perspektivou a orientací dětí a mládeže v zahraničí i u nás dlouhodobě zabývají (dokázala by autorka u obhajoby některé autory a jejich výzkumy uvést?).

Za slabší stránku teoretické části považuji kapitolu o mentálním postižení, která svým obsahem vzhledem ke sledovanému cíli (*co naplňuje jejich každodenní život, co prožívají, s čím se setkávají, jakou si představují budoucnost*) není příliš dobře koncipována. Autorka se zde zbytečně rozsáhle zabývá nejrůznějšími definicemi, normalitou, historií a vývojem péče o mentálně postižené, a opomíjí přitom mnohem důležitější témata, která by zde i vzhledem k zaměření a realizaci výzkumu bylo potřeba zmínit. Čtenář se zde bohužel nedoče nic o tom, že rozlišujeme různé stupně mentálního postižení, jaká jsou specifika a potřeby jedinců s různými stupni postižení v oblasti kognitivní, komunikační, adaptivní, sociální, jaká jsou specifika prožívání apod. (Z jakého důvodu toto autorka v práci neuvádí?).

B/ K empirické části mám několik zásadnějších výhrad:

- 1) První výhrada se týká *designu celého výzkumu*. Autorka deklaruje kvalitativní terénní výzkumnou sondu a užití postupů zakotvené teorie. K výzkumnému cíli „*zjistit, popsat a analyzovat, co naplňuje každodenní život dospívajících s mentálním postižením a hraničním stavem, co tyto adolescenti prožívají, s čím se setkávají a jakou si v kontextu života v dětských domovech představují svoji budoucnost*“ stanovuje 5 dílčích cílů a k jejich naplnění 14 výzkumných otázek. Zároveň autorka postuluje 3 výzkumné hypotézy (???) – zde není vůbec jasné, proč se v kvalitativním výzkumu objevují hypotézy, na základě čeho byly stanoveny a jak souvisí s výzkumnými otázkami? Je rovněž otázka, zda lze v tomto případě skutečně hovořit o *zakotvené teorii* – autorka sice při analýze dat užívá otevřeného a axiálního kódování, zakotvenou teorii však nevytváří. Domnívám se, že v tomto případě by bylo vhodné volit jiný kvalitativní přístup, nejlépe z oblasti *fenomenologického zkoumání*.
- 2) Druhou výhradu mám k *výzkumnému vzorku* – vzhledem ke specifickému zaměření výzkumu na adolescenty s mentálním postižením a vzhledem k *následným interpretacím dat* by bylo potřeba vědět (ačkoli chápu, že najít vhodné probandy do

výzkumu bylo náročné a že mnoho informací podléhá ochraně osobních údajů), jaký stupeň mentálního postižení se u jednotlivých adolescentů ve výzkumu vyskytuje. Autorka píše, že vhodní účastníci výzkumu byli vybíráni vedením jednotlivých dětských domovů na základě stanovených kritérií (kritériální vzorkování) – bylo tedy kritériem pouze „mentální postižení“ bez udání stupně postižení? Mezi jedincem s lehkým, středně těžkým, těžkým či hlubokým mentálním postižením mohou být poměrně výrazné rozdíly v oblasti kognitivní, komunikační, sociální atd. (tyto rozdíly autorka opomíjí již v teoretické části práce – viz výše). Pokud tyto údaje autorka neměla, je otázka, zda jí nechyběly poměrně zásadní informace pro interpretaci dat.

- 3) Třetí výhrada se týká *práce se získanými daty* - autorka sice deklaruje užívání otevřeného a axiálního kódování, z analýzy dat však není zcela jasně patrné, jak s kódy pracovala a v práci se neobjevují ani seznamy použitých kódů.
- 4) Čtvrtou výhradu mám k *prezentaci výsledků a analýze získaných dat* (Kapitola 4 Výsledky a analýza získaných dat, s. 126-192). Autorka v této rozsáhlé kapitole zároveň uvádí výsledky výzkumu na základě analýzy získaných dat, zároveň je zde interpretuje, zároveň uvádí teoretické poznatky (které se ne vždy objevují v teoretické části práce a patřily by tam) a zároveň porovnává své výsledky s výsledky jiných výzkumů. V důsledku toho je celá kapitola velmi nepřehledná, čtenář se obtížně orientuje v tom, co je výsledek autorčina šetření, co je její interpretace, jaké výsledky se vztahují ke stanoveným výzkumným otázkám (objevují se zde i výsledky, které se nevztahují k výzkumným otázkám ani hypotézám), v čem se výsledky shodují s výsledky jiných autorů a často je nutné dohledávat v seznamu literatury odkazy, které se zde objevují, aby se čtenář zorientoval. Vhodnější by bylo v textu oddělit prezentaci výsledků výzkumu, dále jejich interpretaci a porovnání dosažených výsledků s jinými výzkumy (např. v diskusi výsledků). Některé teoretické poznatky by bylo vhodnější uvádět v teoretické části práce.
- 5) Čtenář následně velmi ocení kapitolu 5 *Souhrn výsledků analýzy ve vztahu k výzkumným otázkám a hypotézám*, kde autorka již stručně shrnuje odpovědi na výzkumné otázky. Výhradu zde mám k *hypotézám* - zde se opět setkáváme se stanovenými hypotézami, které autorka potvrzuje – není však vůbec jasné, na základě čeho? (neověřuje je statistickými metodami).
- 6) Poslední výhradu mám k některým poněkud *zkratkovitým interpretacím výsledků či tvrzením autorky*, které nejsou podloženy daty. Brala zde autorka v úvahu specifika období dospívání či mentální úroveň účastníků výzkumu? Toto lze ilustrovat např. na podkapitole 4.5.6 *Symptomy deprivace a subdeprivace ve vztazích*, kde na otázku: „*Jak by to bylo, když by to dopadlo úplně nejlíp pro Vás?*“ 17letý adolescent odpovídá: „*Jo tak jako svatba. Voženit se. Mít psa. Děti a tu auto. Peníze a všechno.*“ Autorka pod tímto výrokem uvádí: „*Ve výrocih tohoto klienta se ukazuje, že deprivace základního vztahu nedovoluje rozlišit v očekávaných vztazích mezi vztahy k lidem a vztahem k věcem, které jsou předmětem přání.*“ Lze v tomto případě opravdu dokázat kauzalitu mezi deprivací základního vztahu v rodině a výrokem adolescenta?

Jazyková a grafická úroveň textu

Místy se objevuje horší větná stylistika (zbytečně dlouhé a složité věty). Občas se objevují překlepy (např. s. 124 v nadpisu „Výsledky“, s. 193 „méně fre skupinu projevů“), nebo jistá nedohlédnutí (např. v seznamu příloh je třikrát „Chyba! Záložka není definována“, s. 188 nadpis jinou velikostí písma apod.). Celkově je však práce na poměrně dobré jazykové úrovni. Ke grafickému zpracování nemám připomínky.

Výsledky disertace

Jak již bylo řečeno výše, autorka zvolila téma, které se v našich podmínkách příliš neobjevuje a je stále aktuální. Oceňuji, že se autorka do takového tématu pustila, ačkoli realizace výzkumné sondy vzhledem ke specifickým výzkumného vzorku nebyla jistě jednoduchá. Přestože mám především k empirické části práce mnohé výhrady, lze konstatovat,

- 1) že autorce se *podařilo naplnit stanovený cíl práce,*
- 2) že práce *přináší mnohé zajímavé výsledky* v podobě vhledu do života a prožívání adolescentů s mentálním postižením a hraničním stavem v dětských domovech,
- 3) že práce *přináší některé nové poznatky, které jsou využitelné pro společenskou praxi i další rozvoj vědy.*

Otázky k obhajobě

Prosím autorku, aby se u obhajoby vyjádřila ke všem připomínkám a otázkám uvedeným v části *Připomínky k textu.*

Závěr: Autorka ve své disertační práci prokázala schopnost samostatné tvůrčí práce v oboru Pedagogika, práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v tomto oboru. Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji klasifikaci: prospěla.

V Praze dne 1.7.2015

Mgr. Tereza Bariekzahyová, Ph.D.